

Akadémiai szabadság kérdőjellel

Az Alaptörvényben rögzített akadémiai szabadságot korlátozzák: a magyar kormány és az attól különválasztatlan Országgyűlés rendelkezései jogszabályban vonja el közfeladatot ellátó felsőoktatási intézmények és köztestületek autonóm működésének jogát, tudományos szabadságát.

Sajnálatosan nem az első és nem is az utolsó ilyen aktus volt 2019 nyarán a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) összevont kutatóintézeteként a kormány felügyelete és irányítása alá helyezése egy „zöldmezős” ernyőszerkezetben (Eötös Loránd Kutatóhálózat, ELKH). A kormányzati aktuál szembem az MTA Közgyűlésének 113 tagja (20 százalék) rendkívüli közgyűlés összehívását kezdeményezte. Ezzel párhuzamosan Lovász László, az MTA világhírű matematikus elnöke panaszindítványt nyújtott be az Alkotmánybírósághoz (Ab), amelyet a 2019 decemberében tartott rendkívüli közgyűlés szokatlan nagy többséggel (több mint 80 százalék) támogatott. A mintegy négy évig tartó befogadási és kivizsgálási procedúra végén az AB 30/2022. (XII. 6.) határozatában jogalkotói mulasztást állapított meg „a kutatás, fejlesztés és innovációs rendszer intézményrendszerének és finanszírozásának átalakításához szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2019. évi LXVIII. törvénnyel módosított, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény és a Magyar Tudományos Akadémia-ról szóló 1994. évi XL. törvény egyes rendelkezéseivel kapcsolatban”.

Az Ab testülete kimondja, hogy a jogalkotó nem szabályozta megfelelően az ELKH és az MTA közötti vagyoni viszonyokat, amivel a jogbiztonság és a tulajdonhoz való jog sérelmét idézte elő. Az Országgyűlés ezt a „mulasztásos alkotmányértést” 2023. június 30-ig köteles megszüntetni.

A széles jogalkotói hatáskör lehetővé teszi, hogy a tudományos kérdéseket illető döntések meghozatalakor érvényesülhessen a tudomány szabadsága. A döntéshozatal módjának is ezen alkotmányos alapérték alapján kell megvalósulnia, mert „[a]z államnak és intézményrendszerének tartózkodási kötelezettsége van a tudományos tevékenység befolyásolásával szemben”. A határozat indokolása több pontjában is utal az alkotmányos garanciák kialakítására. Ezzel összefüggésben kimondja az MTA- vagyonelemek (szellemi és materiális) használati jogával rendelkező ELKH és a tulajdonos MTA közötti MTA-ELKH együttműködés kötelezettségét, amelyet a vagyonelemek használati jogának „technikai” szabályozása önmagában nem tesz működőképesé. A május elején esedékes MTA Közgyűlés napirendre tűzte az AB 30/2022. (XII. 6.) határozattal összhangban kialakított Stádium 28-javaslatot, amelyet Kertész János és Sarkadi Balázs akadémikusok indítványoztak *Beadúny és határozati javaslat* címen. Kondicionálisan a májusi közgyűlés elrendelheti a rendkívüli közgyűlés összehívását, hogy elősegítse az Országgyűlés feladatainak teljesítését a mulasztásos alkotmányértést megszüntetése ügyében 2023. június 30-ig.

Belső korlát például, ha a közhasznú autonómia nem akarja megvédeni a saját autonómiáját. Friss példa erre (lásd *Debreáner, Magyar Narancs, szabad-európa.hu*), hogy a modellváltó Debrecei Egyetem Természettudományi és Technológiai Kar (TTK) dékánja, Kun Ferenc megtiltotta Fábian István professzor, korábbi rektor *Magyarország akkumulátor-nagyhatalom lesz! Megéri?* című előadásának megtartását április 11-én a Kémiai Intézetben. A Kémiai Intézet igazgatójának, Várnagy Katalinnak címzett április 4-i levelében a tettet azzal indokolta, hogy az

intézmény hatályos működési rendje alapján nem ad helyet a területén aktuálpolitikai kérdések megvitatásának, és leszögezte, hogy „[e]rre sem az egyetem szakmai fórumai, sem infrastruktúrája nem használható”.

Mint ismeretes, „Super milestones” dokumentumában az Európai Bizottság kifogásolta a modellváltó egyetemek kuratóriumi tagjainak aktív politikai szerepvállalását. A februárban lemondott miniszteri tagok cseréje azonban lassú folyamat. Ezzel szemben tartják a helyüket egy ideig, például a szegedi modellváltó egyetem esetében 60 napig.

Másrészt, mert nehéz dolog – sakknyelven szólva – hű bástyát találni a király-bástya cseréhez („sáncolás”). A fejtárgyat nehézségeit megoldandó, elővárásolták a kalapból a miniszterelnökhöz közeli Világi Oszkár MOL-vezért, akinek a mandátuma a Nemzeti Tudománypolitikai Tanácsban (NTT) 2023. februárban járt le. Mint emlékeztet, az NTT miniszterelnöki kinevezettjei között szerepel egy jelenlegi (Varga, NTT-tag) és egy volt (Palkovics, NTT-elnök) kormánytag, valamint a Paks II beruházást támogató volt energetikai EU-biztos (Oettinger, NTT-társelnök). Megjegyzendő, hogy egy kivétellel az összes NTT-tag kinevezése lejárt idén februárban. Mondhatnók, célszerűen, hiszen Birkner Zoltán NKFIH-elnök és a fél évvel később kinevezett Maróth Miklós ELKH-elnök NTT-tagsága nyilvánvalóan összeférhetetlen, ugyanis sérti az általuk vezetett intézmények integritását, így a kutatás szabadságát. Sajnos a többi vállalati (Ericsson, Richter, MOL, Iparkamara) és tudós (ELI, ELKH, MTA) szakember NTT-tagsága is fölvetheti az összeférhetlenség aggályát.

Kardos Julianna

Émlékeztetek a Fidesz 2009-es európai választási programjának egy gondolatára: „Sokszor kerültünk abba a helyzetbe, hogy a magyar polgárok érdekeit éppen Brüsszel képviselte a magyar kormánnyal szemben (...). A Fidesznek ugyanakkor meggyőződése, hogy közös értekeink és elveink érvényre juttatását nem lehet mérlegeles tárgyává tenni. Fel kell tehát ruházni az Európai Uniót olyan eszközökkel, hogy tagjait folyamatosan az értékek képviselésére és az alapelvek betartására készítse; enélkül nincs erős Európa. Ellentmondás, ha elvárjuk az uniótól, hogy vegye rá a normakövetésre a tagállamok kormányait, de vonakodunk attól, hogy ehhez a szuverenitásunkat esetleg csorbító felhatalmazást adjunk.” (A Fidesz európai választási programja, 2009. 28. oldal, 35. oldal). Vagyis ahhoz, hogy Európa erősödjék, nem szabad vonakodni a nemzeti szuverenitást esetleg csorbító felhatalmazástól – mondja a szöveg, de aztán minden a helyére kerül. A Fidesz-KDNP-pártuszövetség megnyerte a választásokat, és az Orbán vezette kormány nekilátott az általa egy évvel korábban még védeltetett értékek felszámolásának: a médiaszabadságot, véleményppluralizmust, bírói függetlenséget érintő, kétharmados parlamenti többséggel meghozott törvények nemcsak a jogbiztonságot sértették, de a jó ízlést is, bár az ország közéletében ez utóbbi már semmiféle szerepet nem játszik.

2012-ben vagyunk, és már ekkor szóba került a Magyarországgal szemben esetleg felhasználható hetes cikkely. Az eljárásról a miniszterelnök beszélt nagy nyilvánosság előtt, egyben tájékoztatva az EP-elnököt: „Magyarországon eddig a közvélemény majdnem teljes mértékben Európa-párti volt, de ami most zajlik, az megváltoztatja a hangulatot az országban. Nekem ez nem tetszik. Megpróbálok a jobb-közép szavazókat Európa-párti vonalon tartani.”

Mekkora hazugság volt ez már akkor is, hiszen minden szava az Európa-párti vonal ellen szól, napjainkban pedig már a magyar kormány védi az Európai Uniót, jószívrevel saját magától. Az orosz-pártiságot, az energiaszankciók kritikáját a tengerpart hiányával magyarazza, némi honfíbiával leöntve: „Valamikor nekünk is volt tengerünk.” Hogy nem kevesebb mint három cikluson keresztül tartó (tizenkét évnyi) kormányzásuk idején miért nem tettek akár csak kísérletet a függőség feloldására, nincs válasz.

Ehelyett Orbán most épp a svédeket igyekszik jobb belátásra bírni, amennyiben Kocsis Máté fideszes frakcióvezetőn keresztül kijelentette, a frakció igencsak szabódik a svéd ratifikációt megszávatni, mert a skandináv vezetők sok rosszat mondanak Magyarországról. Szavait erősíti a

házelnök, aki nyomatékkal a hátaltan finneket hozza fel példaként. Finnország hátba támadott minket: „Mihelyt mi megadtuk a ratifikációs döntésünket a NATO-csatlakozáshoz, rá másnapra ők beléptek Magyarországgal szemben az Európai Bíróság előtt zajló perbe az LMBTQ-ügyben. Gratulálók!” – panasolta a Hír TV-ben. Mennyire lapos gondolkodás. Részben, mert a házelnök koponyájában keveredik belpolitika az európai biztonságpolitikai megfontolásokkal, másrészt honnét veszi Kóvér, hogy mi kegyet gyakorolunk a finnek irányába, ha ratifikáljuk a szerződést? A finnek ugyanazt mondják, mint korábban.

A magyar kormány vezetőiről újabban egyre világosabban mutatkozik meg, hogy kispályás figurák. Ez igaz Orbántól Szijjártón keresztül a külpolitikában egészen a házelnöki tiszthez képest sokszor indokolatlan vehemenciával megnyilatkozó Kóvérig. Hogy a kormány miként vezeti az országot, az alapjában véve kormánystratégia kérdése, bár igaz, hogy választásokon ilyenről nem volt szó (sőt,

semmilyen stratégiáról), tehát nincs mit számonkérni. De hogy miként járják le és miként szigetelik el Magyarországot a világtól, az nem kizárólag Orbán Viktor döntése kellene hogy legyen. Európában már páriák vagyunk, nem véletlen, hogy amikor Szijjártó arról beszél, mekkora a magyar béketáborosság (vagy mi) támogatottsága, szóba sem hozza Európát, helyette nagyobb körletet emleget: Indiát, Braziliát meg Kínát. Korábban említette ugyan a Vatikánt, de mióta kiderült, hogy a pápa számára az igazságos béke azt jelenti, az orosz erők kivonulnak Ukrajna területéről, ritkábban hozza elő – már ha előhozza még. Amikor Orbán a három legnagyobb ellenséget sorolja, a Biden-adminisztrációval kezd, másodsorban a „nemzetközi spekulánsokat” említi (vezetőjük természetesen Soros), és persze a dollárbaloldal vezetőjét, Gyurcsányt. Eddig jutott a magyar politikai vezetés az atlantista értékek védelmében, sőt, most már egészen veszélyes vizekre is evez: néhány napja a rádióban úgy nyilatkozott, „közel vagyunk hozzá, hogy legitím, elfogadott, bevett kérdéssé váljon az európai vezetők közötti beszélgetésben az, hogy valamilyen formában valamilyen békefenntartó típusú csapatokat küldhetnek-e az Európai Unió tagállamai, vagy ezt inkább ne tegyék”.

Ezt eddig senki nem erősítette meg, szóba sem került, valószínű, hogy semmilyen alapja sincsen, viszont a feszültséget fokozza. Nem kéne ebből a szédelgésből visszavenni?

Kovács Zoltán

GADÓ GÁBOR:

Talán a svédek

A Demokratikus Koalíció (DK) két törvényjavaslat napirendre vételét kezdeményezte hűsvét előtt, így hozta a választók és az Európai Unió (EU) tudomására, hogy melyek azok a törvény módosítások, amelyek a párt megítélése szerint elengedhetetlenek az EU-tól várt eurómilliárdok folyósításához. (Lásd a T/3435. számú és a T/3508. számú törvényjavaslatokat.) Arató Gergely (DK) egy tévinterjúban nemrég arról beszélt, a Fidesznek a DK tervezeteire adott válaszából kiderült majd, a kormány készen áll-e a demokratikus játékszabályok elismerésére, belátta-e, hogy az EU ehhez köti a tagállami adófizetők pénzéből a támogatások kifizetését. Illúziói persze nincsenek. Én se gondolom, hogy a tervezetek elfogadásának esélyeit kellene latolgatnom. Hasznosabb annak a tisztázása, hogy az ellenzéki párt javaslatai – a körülmények jövőbeli kedvező együttállása esetén – alkalmasak lennének-e egy úgynevezett „demokratikus áttörésre”.

Kis János filozófus néhány éve a Fidesz által leveleznyelt *autokratikus áttörés* sikerét három tényező együttes teljesüléséhez kötötte:

- „1. átfogó, összehangolt támadás zajlik a jogállam valamennyi pillére, továbbá a médiapluralizmus ellen,
2. az intézkedések gyors ütemben követik egymást,
3. a lehangoló támadássorozatot a maradék önállóságukat még őrző intézmények nem képesek feltartóztatni”.

(Lásd: „Demokráciából autokráciába”, in: Kis János: *Alkotmányos demokrácia, Kaligráma*, 2019. 559. o.)

Ha a „demokratikus áttörés” egyelőre utópiának számító fogalom meghatározására vállalkozunk, a Kis János-féle definíció ellentétes előjelű állításaiiból érdemes kiindulnunk. A régóta késő fordulathoz szintén átfogó, összehangolt (tudatos és jól szervezett) „támadásra” van szükség. De a helyreállítás színtere – legalábbis kezdetben – nem a hiteltelen és tehetetlen parlamenti küzdőtér kell legyen, hanem az autokrata rezsim részéről nehezebben kontrollálható polgárjogi mozgalmak utcai, munkahelyi terepe. Nem feledhetjük, hogy a Fidesz 2010-ben az alkotmányos szabadságjogok birtokában látott neki a rombolásnak: élt, sőt visszavetett a jogállam kínálta lehetőségekkel. Ma erre alig van lehetőség: az autoriter rezsim régen betiltotta az általa használt eszközök alkalmazását. Az ellenzéknek az „áttörés” során mégis olyan határozottságot és hatékonyságot kellene mutatnia, ami a rezsim még „állva maradt” intézményeit és potentáitja a jogállam irányába tereli.

A DK törvénytömbje, az uniós források elnyeréséhez igazítva a tervezetek tematikáját, nem törekedhetett teljességre, de alkalmas egy majdnai „jogállami forradalom” kezdeti lépéseinek a megtételéhez. A javaslatok a hatalommegosztás alkotmányos intézményrendszerét felszámoló törvények módosítását tartalmazzák. A T/3435. számú javaslat az Alkotmánybíróság (Ab) és a bírósági függetlenség helyreállítását, az Európai Ügyészséggel való együttműködést, majd pedig az ahhoz való csatlakozást készíti elő. A jövőben nem fordulhatna elő, hogy az Országgyűlés ítélkezési gyakorlat nélküli személyt választhasson a Kúria elnökévé, a jelöltnek legalább tízéves bírói előélettel kellene rendelkeznie. Az indítvány meggátolná, hogy a kormány meghosszabbított kezének számító Országos Bírósági Hivatal az igazságszolgáltatás tisztességét megkérdőjelező ügyek vizsgálati anyagát elzárhassa a nyilvánosság elől. A tervezet bővítené az Ab elhött alkotmányossági panasz kezdeményezésére jogosultak körét, ha a testület eljárásának elmaradása „(...) a jogsérelmet szenvedők nagy száma” miatt a közérdek sérelmével járna. Az Ab bírálóinak jelöléséről a döntés nem a Fidesz-KDNP „hitbizománya” volna, paritásos jelölőbizottságok alakulnának a mindenkorai kormányoldal és ellenzék 50-50 százalékos részvételével. A javaslat a közérdekű (egyetemi) alapítványok pártpolitikától való mentesítését, az oktatás és kutatás szabadságának erősítését is szolgálná: a miniszterek és államtitkárok távozása a kuratóriumokból a DK szerint is szükséges, de nem elégséges. A T/3538. számú indítvány arról gondoskodik, hogy a kormány ne használhassa fel az Állami Számvevőszéket (ÁSZ) az ellenzéki pártok pénzügyi ellehetetlenítésére. Költségvetési támogatásuk csökkentése esetén – eltérően a hatályos szabályozástól – közvetlenül az ÁSZ intézkedésével szemben élhetnének az elmarasztalt pártok „halasztó hatályú” jogorvoslattal.

Mindez helyes és előremutató. Választóként és „brüsszeli bürokrataként” egyaránt arra biztatnám a miniszterelnöket, hogy gondosan olvassa át és vegye fontolóra az általam itt csak töredékesen ismertett javaslatokat. Mindazonáltal a közpénzfelhasználás transzparens és korrekt elköltésének biztosításához elkerülhetetlen magának az Alaptörvénynek a módosítása. A DK helyében mindenekelőtt követelném, az Alaptörvény nyilvánítsa ki, hogy az országgyűlési képviselőt nem érheti hátrány, ha a Parlament épületében vagy azon kívül hangot ad politikai nézeteinek: a felszólalás, illetve a „szemléltetés” stílusa, „tiszteletlensége” miatt ne legyen büntethető. A választók országos népszavazáson történő közvetlen akaratnyilvánítását sem szabadna kiüresíteni azáltal, hogy az Ab továbbra is „esetéről esetre” mérlegelhesse, mikor tagadja meg a hitelesítendő kérdés elismerését a központi költségvetéssel való ügymond tartalmi összefüggésre hivatkozva. (Lásd az Alaptörvény 8. cikke [3] bekezdésének b) pontját.) Az Európai Ügyészséghez való csatlakozás jogi megalapozását pedig az szolgálná, ha az Alaptörvény maga is nevesítené az EU Ügyészségét és annak viszonyát a hazai ügyési szervezethez. (Lásd az Alaptörvény 29. cikkét.)

Fontos volna, hogy a „közpénz” fogalom meghatározása kikerüljön az Alkotmányból. Az a rendelkezés, hogy „[k]özpénz az állam bevétele, kiadása és követelése” (lásd az Alaptörvény 39. cikke [3] bekezdését), tág teret ad a visszaélésekre. Ehhez a rendelkezéshez amúgy már a kormányzat sem mindig tartja magát: uniós „ösztönzésre” elismeri, hogy az egyetemeket irányító közérdekű (magán)alapítványok is a közbeszerzési törvény alá tartoznak. Arra sincsen szükség, hogy ezekről a vagyonekezelő alapítványokról az Alaptörvény szóljon, így próbálva meg igazolni, hogy a kétharmados többség a Párt tulajdonába adott tucatnyi egyetemet. (Lásd az Alaptörvény 38. cikk [6] bekezdését.) A gazdasági alkotmányosság súlyos anomáliáját jelenti továbbá, hogy – legalábbis „főszabályként” – nincs mód arra, hogy az Ab. mond hasson ítéletet az adótörvények és a központi költségvetés szabályairól. (Lásd az Alaptörvény 37. cikke [4] bekezdését.) Végtül indokolt volna egyértelművé tenni, hogy a különleges jogrend kihirdetésére csak akkor kerülhet sor, ha az Országgyűlés „folyamatos működését” valamely veszélyhelyzet megállapítására okot adó körülmény kizárja. Ha elmarad az Alaptörvény 51. cikkének módosítása, a kormány akár „az idők végezetéig” meghosszabbíthatja a veszélyhelyzetet. (Lásd legutóbb az április 4-én beterjesztett T/3518. számú indítványt.)

Javaslataimat, ahogyan a DK kezdeményezéseit, a kormánytöbbség természetesen nem fogadhatja el, és szinte az is biztos, hogy ebben az esetben az EU Bizottsága nem hagyja jóvá az uniós támogatások Magyarországra érkezését. Pénz nélkül persze nehéz, de korántsem annyira, mint újra demokratának lenni. Talán a svédek – gondolhatja Orbán – majd kitalálnak valamit.